

ПРЫНЦЫПЫ ЛІНГВАКРАІНАЗНАЎЧАГА АПІСАННЯ НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНАЙ СЕМАНТЫКІ ФРАЗЕАЛАГІЧНЫХ АДЗІНАК БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

Першаснай функцыяй мовы, як вядома, з’яўляецца камунікацыйная. Акрамя гэтага, мова выконвае і т. зв. “кумуляцыйную” функцыю – назапашвання і захоўвання культурнай інфармацыі аб умовах жыцця таго народа, які з’яўляецца яе носьбітам.

Адной з найважнейшых умоў эфектыўнасці працэса міжкультурных зносін з’яўляецца разуменне людзьмі, якія выраслі ў асяроддзі адной нацыянальнай культуры, асноўных фактаў, норм і каштоўнасцей іншай нацыянальнай культуры. Для гэтага прызначаны лінгвакраіназнаўчы падыход да выкладання (і вывучэння) мовы як замежнай, які не абмяжоўваецца толькі засваеннем моўных адзінак і авалоданнем маўленчымі навыкамі і ўменнямі. У межах лінгвакраіназнаўства адбываецца вывучэнне іншаземнай семантыкі моўных адзінак з мэтай засвойвання іх зместу, адценняў і канатацый на ўзроўні, максімальна набліжаным да іх успрымання носьбітамі дадзенай мовы і культуры.

Своеасаблівасці беларускай прыроды, побыту і звычаяў беларускага народа, гісторыі, літаратуры і мастацтва Беларусі, яе грамадска-эканамічнага ўкладу адлюстраваны ў пэўнай сукупнасці значэнняў моўных адзінак, якую прынята называць нацыянальна-культурнай семантыкай [2, с. 41]. Найбольшая яе акумуляцыя назіраецца ў намінацыйных адзінках беларускай мовы, да якіх адносяцца, найперш, словы і фразеалагізмы, а таксама моўныя афарызмы (прыказкі, прымаўкі і крылатыя выразы).

Фразеалагічны фонд беларускай мовы – гэта каштоўная лінгвакраіназнаўчая спадчына, у якой шырока адлюстравана гісторыя, нацыянальная культура, светапогляд беларусаў. Сувязь фразеалагізмаў з нацыянальнай псіхалогіяй і рэаліямі нацыянальнай культуры дазваляе разглядаць гэтыя адзінкі як аб’ект лінгвакраіназнаўчага апісання беларускай мовы [1, с. 34].

Для лінгвакраіназнаўства найбольш значным у семантыцы фразеалагізма з’яўляецца арганічнае спалучэнне прамога і пераноснага планаў. Гэтыя два планы ўспрымаюцца носьбітамі беларускай мовы як складанае цэлае, як адзінства. Але для тых, хто вывучае беларускую мову як чужую, неабходна тлумачыць генетычны прататып фразеалагізма – зыходнае свабоднае словазлучэнне. Самім сваім з’яўленнем (і далейшым замацаваннем у маўленні) генетычна свабодныя спалучэнні слоў звязаны з пэўнымі звычаямі, традыцыямі, своеасаблівасцямі побыту і духоўнага свету беларусаў, гістарычнымі падзеямі, што ў розныя часы адбываліся на Беларусі. Напр.: як жару ухапіўшы са значэннем ‘вельмі хутка, спяшаючыся (бегчы, уцякаць)’ адлюстроўвае даўнейшы сялянскі быт, калі з прычыны эканоміі запалак сусед да суседа бегаў узяць агню – узяць жару, каб распаліць у печы, пры гэтым трэба было хутка бегчы, каб вугольчыкі не згарэлі [4, с. 426].

У асобных беларускіх фразеалагізмах называюцца такія з’явы мінулага ці сучаснага жыцця Беларусі, якія не існуюць у іншых нацыянальных культурах. Напр.: *як на дзяды* са значэннямі ‘выдатна, уволю (наесціся)’ і ‘вельмі многа (пра яду)’ – водгалас памінальнага абраду(*дзяды*), калі гатавалі сем-дзесяць страў, а пасля вячэры не прыбіралі са стала: пакідалі нібыта для нябожчыкаў [4, с. 433].

У фразеалагізмах згадваюцца назвы рэальнай матэрыяльнай і духоўнай культуры беларусаў, жывёльнага і расліннага свету Беларусі, імёны людзей і геаграфічных назваў і г.д. Напр.: *і ў коле і ў мяле* са значэннем ‘у самых разнастайных жыццёвых сітуацыях’, дзе *кола* – ‘млынавое кола’, а *мяла* – ‘мялка, мяліца, на якой лён або пянку мнуць’ [4, с. 180].

Тлумачэнне фразеалагізмаў праз апісанне іх нацыянальна-культурнай семантыкі павінна праводзіцца ў спецыяльных лінгвакраізнаўчых слоўніках. Вызначэнне прынцыпаў рэпрэзентацыі моўных адзінак у такіх слоўніках патрабуе ўліку шэрага спецыфічных фактараў.

Па-першае, лінгвакраізнаўчы слоўнік выкарыстоўваецца не толькі ў якасці нарматыўнага тлумачальнага даведніка, але і з’яўляецца вучэбным дапаможнікам, а таксама ў пэўнай ступені і энцыклапедычным выданнем папулярнага характара.

Па-другое, лінгвакраізнаўчая рэпрэзентацыя моўных адзінак (у прыватнасці, фразеалагізмаў беларускай мовы) немагчыма без уліку таго, каму яна адрасавана: звесткі, добра знаёмыя носьбітам мовы, невядомы іншаземцу, таму лінгвакраізнаўчыя слоўнікі прызначаны перш за ўсё апошнім. Але такія слоўнікі будуць вельмі карыснымі і для тых, хто вывучае беларускую мову як другую ва ўмовах руска-беларускага білінгвізму [3, с. 42].

Па-трэцяе, нацыянальна-культурную семантыку фразеалагічных адзінак беларускай мовы трэба апісваць не толькі ў сінхраніі (з пазіцыі сучаснай моўнай свядомасці), але і ў дыяхранічнай перспектыве (улічваючы гістарычны падыход).

Такім чынам, у працэсе міжкультурных зносін мова адыгрывае першаснае значэнне дзякуючы сваім функцыям камунікацыі і кумуляцыі. Лінгвакраізнаўчае апісанне фразеалагічных адзінак беларускай мовы ў адпаведных слоўніках спрыяе паляпшэнню засваення беларускай культуры людзьмі, якія вывучаюць беларускую мову як замежную або як няродную. Лінгвакраізнаўчая рэпрэзентацыя фразеалагізмаў беларускай мовы павінна праводзіцца на прынцыпах функцыянальнага і адраснага прызначэння, а таксама з улікам дыяхранічнага фактара.

Літаратура

1. Басава Г.І. Лінгвакраізнаўчы падыход у прэзентацыі беларускай фразеалогіі замежным студэнтам // Роднае слова. – Мн., 2000. – № 5. – С. 34–35.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – М., 1990.
3. Іваноў Я.Я. Нацыянальна-культурная семантыка беларускай мовы і праблема яе лінгвакраізнаўчай рэпрэзентацыі: (На матэрыяле моўнай афарыстыкі) // Іванова С.Ф., Іваноў Я.Я., Мяркоўская Н.Б. Сацыякультурная прастора мовы. – Мн., 1998. – С. 33–62.
4. Лепешаў І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў. – Мн., 2004.